

УДК: 94:331.1](47+430)"1943/1944"

<http://doi.org/10.46869/2707-6776-2022-18-4>

Мартиненко В.Л.

<https://orcid.org/0000-0003-4563-6347>

ВИКОРИСТАННЯ ПРАЦІ НІМЕЦЬКИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ З СРСР В ЕКОНОМІЦІ ТРЕТЬОГО РЕЙХУ НА ЗАВЕРШАЛЬНОМУ ЕТАПІ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Мета дослідження полягає у розкритті механізму і особливостей залучення німецьких переселенців з СРСР до трудової повинності у нацистській Німеччині на завершальному етапі Другої світової війни. *Методологічну основу* дослідження становлять принципи історизму та об'єктивності, а також сукупність спеціальних та загальнонаукових методів. **Наукова новизна.** На основі залучення великого масиву архівних документів вперше в історіографії здійснено спробу комплексного висвітлення проблеми використання праці німецьких переселенців з СРСР в економіці Третього рейху. **Висновки.** Німецькі біженці, вивезені за рішенням нацистської влади упродовж 1943-1944 рр. з окупованих регіонів СРСР на батьківщину своїх предків, в умовах оголошеної тотальної війни закономірно стали частиною трудових ресурсів Третього рейху. Найбільша їх кількість виявилась сконцентрована у сільськогосподарському і промисловому секторах економіки. При цьому переміщення основної маси переселенців на територію Вартегау було обумовлено не об'єктивними потребами регіону у додатковій робочій силі, а геополітичними планами нацистського керівництва. Спроби окремих регіонів Німеччини заповнити гострий брак людських ресурсів у сільському господарстві за рахунок прибулих біженців не увінчалися успіхом. Їх сподівання розбилися об закостенілу позицію Гімmlера та його оточення, які не бажали виходити за рамки концепції використання німецьких переселенців і пов'язаних з нею бюрократичних механізмів. Певних поступок змогли домогтися лише чиновники, котрі відстоювали інтереси оборонно-промислового комплексу Німеччини. Більшість радянських німців у системі соціально-трудова відносин нацистської Німеччини значною мірою була зведена до рівня іноземної робочої сили, про що особливо наочно свідчать їхні взаємини з роботодавцями та умови проживання.

Ключові слова: радянські німці, Німеччина, сільське господарство, оборонна промисловість, Люфтваффе, Рейхскомісаріат у справах зміцнення німецької народності.

Внаслідок втрати в 1943 р. стратегічної ініціативи на Східному фронті військово-політичне керівництво Німеччини ухвалило рішення про перехід до тактики «випаленої землі». Частиною цього плану стали масштабні переміщення цивільного населення з окупованих радянських територій. Даний процес мав вельми амбівалентний характер. В першу чергу шляхом адміністративного примусу окупанти намагалися «видавити» з ще підконтрольних регіонів якомога більше трудових ресурсів з метою подальшого використання в економіці Третього рейху. При цьому фактичний угон місцевого населення нерідко іменувався «евакуацією». Водночас в західному напрямку вирушили сотні тисяч радянських громадян, котрі вирішили покинути межі своєї країни добровільно, керуючись виключно інстинктом самозбереження. До них відносилися колабораціоністи і ті, на кому, за словами

російського історика П. Поляна, «гріха пособництва не було, але хто вже хильнув або пригубив з чаші сталінських репресій» [1]. Наплив біженців з окупованих регіонів СРСР суттєво посилювався навесні-влітку 1944 р., викликавши при цьому тривогу з боку німецької влади, адже створював проблеми логістичного характеру. До того ж, рух багатьох колон до кордонів Рейху відбувався стихійно. Тому нацистське керівництво було змушене вжити низку заходів, спрямованих на те, щоб поставити переселенський контингент в певні організаційні рамки. Особи, які під час спеціальних фільтраційних процедур були визнані працездатними, незабаром передавалися у відання генерального уповноваженого з використання робочої сили Фріца Заукеля [2, s. 247-248].

Трудовій повинності підлягали й евакуйовані з окупованих регіонів СРСР етнічні німці. Більшість з них сподівалась знайти у Німеччині – країні своїх предків – порятунк, оскільки добре запам'ятала «Великий терор» 1937-1938 рр. і масові депортації у перші місяці війни. За офіційними даними, у середині літа 1944 р. на території Рейху перебувало близько 350000 радянських німців [3]. Однак варто зазначити, що в цю статистику увійшло також чимало осіб інонаціонального походження, тобто членів змішаних сімей. Переважна більшість німецьких біженців була уродженцями областей УРСР. Особливий статус даного контингенту накладав певну специфіку на його подальше використання в економіці нацистської Німеччини.

Доля німецького населення, евакуйованого нацистською владою з окупованих регіонів СРСР протягом 1943-1944 рр., досліджена доволі фрагментарно. Окремі аспекти даної проблематики знайшли відображення передусім у роботах деяких німецьких істориків. До їх числа в першу чергу слід віднести дослідження Х. Герлаха, І. Флейшхауер, А. Штриппеля, А. Боша та Й. Лінгора [4; 5; 6; 7]. Зазвичай, в них подається узагальнена картина становища радянських німців на території Третього рейху наприкінці Другої світової війни. Трудова повинність переселенців, як і низка інших аспектів проблематики, зводиться переважно до її констатації.

Тож мета даної статті полягає у розкритті механізму і особливостей залучення німецьких переселенців з СРСР до трудової повинності у нацистській Німеччині на завершальному етапі Другої світової війни.

За рішенням рейхсфюрера СС Генріха Гімлера, більшість евакуйованих радянських німців була сконцентрована на території Вартегау – імперського округу в складі Німеччини, що включав більшу частину анексованих у 1939 р. західно-польських земель. Вибір був не випадковий: у доступному для огляду майбутньому німецьким колоністам відводилася роль місцевих поселенців, що сприяло б подальшій германізації завойованого регіону.

Згідно зі встановленими правилами, всі німецькі біженці підлягали обов'язковій реєстрації по лінії Центрального бюро у справах імміграції (Einwanderungszentralstelle, EWZ; далі – ЕВЦ). Дана процедура являла собою

поетапну комплексну перевірку, яка дозволяла визначити як рівень етнокультурної ідентичності, так і расові характеристики кожної особи німецької національності. За її підсумками весь контингент був поділений на три основні категорії. Представникам двох з них надавалося громадянство Німеччини, але на певних умовах. Так, етнічні німці, зараховані у результаті фільтрації до категорії «О» (Ost-Fälle), мали право жити і працювати лише у межах анексованих польських територій (насамперед в імперських провінціях Вартегау і Данциг – Західна Пруссія). Їх німецька ідентичність оцінювалася, як більш-менш достатня для германізації цих земель. Особи, зараховані до групи «А» (Altreich-Fälle), підлягали відправці до «старого рейху» (умовна назва території Німеччини станом на 1938 р.) для подальшого трудового використання і зміцнення національної ідентичності. У цю категорію, зазвичай, потрапляли такі особи: носії спадкових захворювань; переселенці, чие походження на 50 або більше відсотків було польським; представники інтелігенції. Посвідчення переселенця групи «А» містило спеціальну позначку «Дійсно лише для Старого рейху» («Nur für das Altreich gültig»). Третя категорія охоплювала переселенців, які отримали відмову у натуралізації (Ablehnungsfälle). До таких, наприклад, могли бути віднесені члени сімей інонаціонального походження. Проте влада нацистської Німеччини в цілому не противилася тому, щоб ці особи і далі проживали разом зі своїми близькими[8].

Становище німецьких переселенців з СРСР в аграрному секторі

Майбутній статус більшості німецьких біженців з СРСР у системі господарських відносин на території Рейху був визначений ще на початку січня 1944 р. під час переговорів між Особистим штабом рейхсфюрера СС і гауляйтерами Вартегау та Верхньої Сілезії – Артуром Грейзером і Фріцем Брахтом. Перша сторона спочатку пропонувала розміщувати контингент концентровано у націоналізованих великих польських господарствах. Однак через брак житлового фонду в якості альтернативи було розглянуто варіант працевлаштування переселенців у німецьких поміщицьких маєтках. А польських наймитів, які там знаходилися, на думку представників Гімлера, слід було відправити в інші регіони Німеччини [9, bl. 68].

Також варто зазначити що, на початку 1944 р. великий інтерес до етнічних німців з СРСР як до трудового ресурсу стали проявляти голови кількох регіональних адміністрацій, котрі висували альтернативні ідеї. Наприклад, гауляйтер Еріх Кох, пропонував наступний план дій: провести перевірку контингенту на предмет політичної благонадійності, а потім якомога швидше відправити на територію «старого рейху». Зі своєю ініціативою виступив і Заукель, який наполегливо вмовляв Гімлера виділити для економіки Тюрінгії близько 120000 біженців. Однак рейхсфюрер СС рішуче відхилив ці прохання, оскільки ті суперечили ключовим принципам переселенської політики [5, s. 217-218].

Незважаючи на твердість намірів Гімmlера сконцентрувати більшу частину евакуйованих радянських німців у Вартегау, їх все ж намагалося оскаржити Імперське міністерство праці (Reichsarbeitsministerium). У квітні 1944 р. воно планувало домогтися права безпосередньо впливати на питання, пов'язані з працевлаштуванням переселенців. Особливу наполегливість, зокрема, виявляв міністерський радник Летч, який відповідав за вербування робочої сили для промислового сектора. Загалом політику Гімmlера у Міністерстві вважали такою, що суперечить здоровому глузду, адже на території Вартегау спостерігався небувалий надлишок трудових ресурсів (особливо у сільському господарстві), водночас як у низці інших регіонів Третього рейху відчувалася їх гостра нестача. Однією з основних причин, що похвалили цю, здавалося б, вже закінчену дискусію, стали звістки про евакуацію німецького населення з Трансїстрії на початку березня 1944 р. [10, bl. 173].

11 січня 1944 р. гауляйтер Грейзер вже офіційно оголосив, що у період війни більшість німецьких біженців з СРСР буде перебувати на території Вартегау в якості сільськогосподарських робітників [11, bl. 6]. Дане рішення було зумовлене нестачею вільного земельного фонду, оскільки основна маса сільгоспугідь ще у попередні роки була передана німецьким переселенцям, а також ветеранам нацистської партії та СС. Місцевим чиновникам Грейзер категорично заборонив вести з радянськими німцями будь-які обнадійливі розмови про наділення їх у майбутньому землею. Натомість перед органами нацистської партії було поставлено завдання переконати переселенців в тому, що на даному етапі їм необхідно думати не про власні інтереси, а про роботу задля добробуту Німеччини, оскільки від її перемоги залежала їх подальша доля [11, bl. 9-10].

Ключові директиви щодо працевлаштування переселенців в аграрному секторі були затверджені керівництвом Вартегау взимку 1944 р. Так, в циркулярі від 18 лютого 1944 р. підкреслювалося, що уродженці німецьких колоній можуть бути задіяні тільки як сільгоспробітники: одним потрібно було зайняти невеликі садиби депортованих польських селян, іншим – поступити в розпорядження великих державних маєтків. Передача фермерських господарств в одноосібне користування до закінчення війни повністю виключалася [12, bl. 26]. Залучення переселенців до трудової діяльності починалося відразу ж після виходу зі збірних таборів, де вони проходили обов'язкову реєстрацію, що мала на меті встановлення особи і професійної приналежності [13, s. 41].

У березні 1944 р. нацистська адміністрація випустила додаткові приписи, які прямо забороняли проживання і працевлаштування переселенців, прикріплених до сільгосппідприємств, у містах. Підстави для подібних заходів дійсно були. Так, згідно з повідомленнями, що надходили від місцевих органів влади, чимало молодих представників сільської інтелігенції сподівалися якомога швидше перебратися у міста. Почасті подібні умонастрої підігрівали різні держустанови, чий профіль діяльності не був пов'язаний з аграрним сектором –

вони докладали досить активних зусиль для переманювання до себе найбільш кваліфікованих працівників [14, bl. 71].

Серед багатьох вказівок, що стосувались працевлаштування нових переселенців, окремим пунктом значилася роз'яснювальна робота з керівниками великих маєтків. Так, у вже згаданому циркулярі адміністрації Вартегау від 11 лютого 1944 р. наголошувалося на необхідності особливого ставлення до радянських німців, більшість з яких за своїм духом були селянами-власниками. Тому місцевим роботодавцям ставилося за обов'язок забезпечити переселенцям привілейоване становище. На практиці це, наприклад, означало, що в рамках трудових відносин вони могли отримувати вказівки лише від німецького начальства, але ніяк не від поляків. Крім того, циркуляр наказував проводити розселення радянських німців у маєтках особливим чином, завдяки якому вони могли б якомога швидше адаптуватись до специфіки аграрних відносин у Вартегау. У свою чергу це дозволило б у майбутньому виявити людей, здатних зайняти ті чи інші керівні посади [15, bl. 68].

Прибуття тисяч радянських німців на східні території Рейху стало поштовхом для проведення чергової депортації польського населення, що мала на меті звільнити частину земельного фонду. Гауляйтер Грейзер погодився на те, щоб акція охопила в першу чергу власників невеликих господарств (Zwerghöfe) та сім'ї селян-наймитів. Поляки, які працювали у великих господарствах, по можливості повинні були уникнути цієї долі [16, bl. 81].

За даними польського історика Чеслава Мадайчика, до листопада 1944 р. нацистський режим спромігся депортувати близько 66000 осіб, ще 30000 осіб було витіснено зі своїх земель в інші райони імперської провінції [17, s. 421]. Однак до відчутних зрушень у вирішенні проблеми з розселенням і працевлаштуванням радянських німців це не призвело. Окрім того, через просування військ Червоної армії до східних кордонів Німеччини депортація поляків, яка загрожувала серйозними наслідками для оборонних приготувань, була повністю припинена [18, bl. 35].

Радянським німцям, заселеним у невеликі польські господарства, доволі нерідко доводилося жити в обстановці постійного страху: зазвичай, вони могли стати жертвами раптового нападу учасників місцевого підпілля або ж колишніх власників. Тому не дивно, що деякі колоністи, що були морально не готові до таких випробувань, відмовлялися від нав'язуваних їм земельних наділів. Нацистський режим в свою чергу намагався рішуче присікати подібні дії, вдаючись до тих чи інших каральних заходів. «Відмовники» по суті прирівнювалися до «саботажників» і могли бути відправлені до концтаборів [5, s. 232].

Переселенцям, котрі погодились зайняти націоналізовані ферми польських селян, довелося зіткнутися з певними обмеженнями щодо вільного використання тамтешнього майна. Наприклад, згідно з установленими

правилами, їм було заборонено проводити самовільний забій худоби, що залишилася. Процес підготовки житлових будинків до приїзду німецьких сімей контролювали голови місцевих осередків НСДАП (ортсгрупенляйтери). Зокрема, їм було доручено звернути першочергову увагу на стан внутрішнього убранства та вилучити всі настінні фотографії, що нагадували про колишніх власників. Право зайняти польські садиби отримували в основному переселенці, чий трудовий потенціал та досвід господарювання отримали високих оцінок [19, bl. 18-19]. Розміри наданих їм в особисте користування земельних ділянок варіювалися від 0,5 до 0,75 га [15, bl. 68]. Колоністи, які продемонстрували упродовж випробувального терміну найкращі результати, формально могли розраховувати на більші наділи [19, bl. 19].

Як уже зазначалося вище, зважаючи на обмеженість вільного земельного фонду, абсолютній більшості нових переселенців на території Вартегау була уготована роль наймитів у великих державних маєтках (їх мінімальний розмір міг становити близько 50 га). Місцеві органи влади – передусім Селянський союз (Kreisbauernschaft) – мали вказівку проконтролювати процес підготовки до розміщення радянських німців. Зокрема, їм доручалося заздалегідь дізнатися, яку кількість їх сімей здатне прийняти те чи інше державне сільгоспідприємство [20, bl. 66]. Вербуванням робочої сили за посередництва відділів праці зазвичай займалися керуючі помістями або власники середніх селянських господарств (бауери).

Офіційно більшість радянських німців, задіяних в аграрному секторі регіону, підлягала використанню як «Deputatarbeiter» (тобто робітники, чия праця оплачувалася у натуральній формі). Винагородою повинні були стати дрібні земельні ділянки (їх розміри, як і у випадку з переселенцями, які осіли у польських садибах, могли становити від 0,5 до 0,75 га) та худоба [15, bl. 68]. Однак реалізувати цей план на практиці виявилось неможливо – головним чином через обмеженість ресурсів. Тому в системі місцевих соціально-трудових відносин переселенцям часто відводилася роль поденників і погодинників – по суті, дешевої робочої сили. Рівень заробітної плати радянських німців (чоловікам, згідно з установленими тарифами, платили 58 пфеніг за годину, жінкам – 41 пфеніг) зазвичай був не достатній для покриття першочергових життєвих потреб, що незабаром стало одним з ключових чинників зростаючого серед них невдоволення [21, bl. 394; 5, s. 232]. Постачання контингенту багатьма товарами широкого вжитку здійснювалося переважно в рамках карткової системи [22, р. 12]. Таким чином, більша частина переселенців, всупереч своїм очікуванням, виявилася приречена на майже жебрацьке існування. У дещо більш вигідному становищі перебували лише німецькі сім'ї, які прибули до Вартегау зі своїм провіантом. Деякі районні чиновники настійно радили їм намагатися використовувати ці запаси якомога раціональніше. Щоправда, через бюрократичні бар'єри переселенці часом відчували певні труднощі з використанням власних запасів зерна. Адже перш ніж відправитися

на млин, зерно перевірялося представниками адміністрації на предмет свого походження: чи було воно привезено з окупованих областей СРСР або вкрадено з місцевих комор [19, bl. 18].

Додатковий деморалізуючий вплив на переселенців справляли часті випадки зверхнього ставлення з боку місцевих поміщиків, керівників промислових підприємств та чиновників низового рівня. Для них радянські німці були, по суті, чужинцями, які не заслуговували на особливі преференції. Зокрема, деякі великі землевласники вважали, що нові робітники зі сходу повинні демонструвати перед ними таке ж беззастережне схиляння, як і польські наймити [21, bl. 395]. Подібні прояви побутової дискримінації різко дисонували з офіційною риторикою нацистської влади, витриманої у дусі заяложеного гасла «Heim ins Reich!» («Додому в Рейх!»). Протидіяти цим тенденціям час від часу намагалися окремі представники місцевого апарату НСДАП. Так, крайслайтер Коніна назвав все, що відбувалося, відвертим саботажем політики германізації східних територій Рейху і зажадав від підлеглих жорстко реагувати на будь-які утиски етнічних німців з СРСР [19, bl. 19].

Однак, попри гнівні заяви партійних чиновників, багато роботодавців, виходячи з суто прагматичних міркувань, явно не поспішали масово працевлаштовувати нових переселенців. Останні, на їхню думку, могли принести більше клопоту, ніж користі. На території Вартегау, на відміну від інших регіонів Німеччини, нестача робочих рук у різних виробничих галузях (особливо у сільському господарстві) практично не відчувалася. Основним трудовим контингентом протягом усього періоду війни залишалися поляки. Власники багатьох місцевих підприємств вважали їх, на відміну від переселенців, більш надійними та досвідченими працівниками. Ще одна явна перевага полягала у тому, що поляки не підлягали призову до Вермахту. До того ж, частина роботодавців постійно нарікала на ментальну специфіку німецьких біженців, яка час від часу створювала певні труднощі у взаємній комунікації. Нарешті, через низьку частку чоловіків часто вельми скептично оцінювався і загальний трудовий потенціал контингенту [18, bl. 35-36].

Не дивно, що побутова дискримінація та умови життя негативно позначалися на трудовій мотивації багатьох переселенців. Це, в свою чергу, вело до зростання конфліктів з керуючими помістями, які отримували додатковий аргумент проти радянських німців, називаючи їх недисциплінованими працівниками. Почастішання таких випадків змусило окружне керівництво наприкінці літа 1944 р. звернути вже більш пильну увагу на зростання невдоволення серед переселенців та його першопричини. У підсумку після низки зустрічей з уповноваженими представниками радянських німців нацистські чиновники в цілому зійшлися на думці, що основна провина лежала все ж на поміщиках, котрі дозволяли неправильне поведіння зі своїми новими робітниками [23, bl. 112].

Найбільш активні зусилля з покращення матеріального добробуту переселенців вживало керівництво СС, яке зіткнулось з рішучою протидією з боку чиновників окружного управління праці. Ті, в свою чергу, вважали будь-які претензії щодо розмірів заробітної плати для німців з СРСР необґрунтованими і апелювали до тарифів чинного законодавства [21, bl. 394]. Єдиним варіантом поліпшення матеріального становища переселенців залишалася виплата соціальної допомоги (Umsiedlerkreisfürsorge), гарантована постановою імперського намісника Грейзера від 13 червня 1944 р. Однак на низових рівнях місцевої адміністрації до інтерпретації тексту документа нерідко підходили по-своєму. Деякі чиновники взагалі категорично виступали проти призначення будь-яких соціальних виплат, які, на їхню думку, лише послаблювали у радянських німців мотивацію до роботи [18, bl. 40].

Радянські німці на підприємствах оборонно-промислового комплексу Німеччини

Поступове залучення німців з СРСР до трудової діяльності у промисловому секторі розпочалося вже наприкінці осені 1943 р. і значною мірою здійснювалося з ініціативи самих роботодавців. Так, одними з перших до Головного штабного управління Рейхскомісаріату у справах зміцнення німецької народності (Reichskommissariat für die Festigung deutschen Volkstums, RKFDV; далі – РКФДФ) у Берліні звернулися представники концерну «Hermann-Göring-Werke» з проханням виділити кілька радянських переселенців, які перебували у двох збірних таборах (Кіршберг і Вальдхорст) на території Вартегау, для роботи на металургійних підприємствах Зальцгіттера (Нижня Саксонія). Варто зазначити, що у даному випадку йшлося лише про тих етнічних німців, котрі раніше працювали на одному з заводів даного концерну у Дніпропетровську [24, bl. 40]. Втім, вони могли відправитися до Зальцгіттера лише після закінчення табірної реєстрації. Визначити необхідний для «Hermann-Göring-Werke» перелік осіб повинні були уповноважений від РКФДФ у Ліцманштадті (Лодзь) та колишній директор одного з філіалів біржі праці у Дніпропетровську [25, bl. 43]. Керівництво концерну у тісній співпраці з місцевою адміністрацією зобов'язалося забезпечити сім'ї своїх нових робітників житлом. Німці, що потрапили до списку, підлягали вселенню до одного з імпровізованих гуртожитків Лібенбурга, великі зали якого були розділені за допомогою дерев'яних перегородок на окремі кімнати [26, bl. 49]. Адміністративний контроль на місці здійснював головний фюрер СС і поліції «Мітте» [25, bl. 43]. Через затримки з реєстрацією по лінії ЕВЦ відправка цього невеликого, у кілька десятків людей, контингенту затягнулася до початку грудня 1943 р. [27, bl. 48].

Аналогічний принцип відбору робочої сили застосувала й фірма «Rheinmetall-Borsig AG». Її представників також цікавили деякі німецькі сім'ї з Дніпропетровська, які тимчасово перебували в одному зі збірних таборів на території Східних Судет. Ці переселенці були необхідні для роботи на

ковальсько-штампувальному виробництві у громаді Грос-Штоль. Багатьох з них особисто знав директор підприємства, оскільки майже два роки пропрацював уповноваженим представником Центрального торговельного товариства «Схід» (Zentralhandelsgesellschaft Ost) у Дніпропетровську. Керівництво підприємства також пообіцяло, що до середині грудня 1943 р. адміністрація Грос-Штоль зможе забезпечити німецькі сім'ї житлом [28, bl. 6].

Більш масового характеру набув відбір робочої сили для підприємств, котрі випускали продукцію для Люфтваффе. Так, одна з перших подібних вербовок була здійснена у районі Зольдау (Східна Пруссія), де до кінця грудня 1943 р. перебувало приблизно 5000 тисяч етнічних німців з СРСР. З них близько 65% після перевірки комісією ЕВЦ були віднесені до категорії «А». Відразу кілька підприємств (фірма «Messerschmidt» у Регенсбурзі, фірма «Espanlaub Flugzeugbau» в Вупперталі, авіакомпанія «Deutsche Lufthansa» у Берліні, «VDM-Luftfahrtwerke AG» у Франкфурті-на-Майні, «VDM-Luftfahrtwerke Steiermark GmbH» у Марбурзі-на-Драві та Випробувальний авіаційний інститут у берлінському районі Адлерсхоф) висловили бажання прийняти 1600 кваліфікованих робітників разом з їхніми родинами. До середини грудня 1943 р. на роботу зі Східної Пруссії вже було відправлено 493 переселенця [29, bl. 11].

З документів апарату РКФДФ відомо, що до кінця 1943 р. окремі групи радянських німців були задіяні і в інших галузях оборонної промисловості Німеччини. Так, у середині грудня підприємство «Einzelfelder Metallwerke AG» в імперській провінції Нідердонау, пов'язане з виробництвом артилерійських боєприпасів, отримало у розпорядження 201 особу [30, bl. 43]. Через деякий час туди прибуло ще 125 осіб [31, bl. 61].

У січні 1944 р. були видані директиви, які дозволяли обмежене використання переселенців, котрі раніше проживали у колоніях і займалися сільським господарством, в промисловому виробництві на території Генерал-губернаторства. У даному випадку малися на увазі передусім ті, хто був навчений будь-якій робочій професії або ремеслу. Також дозволявся набір радянських німців, тимчасово влаштованих з тих чи інших причин у сільськогосподарському секторі, до підрозділів заводської охорони (Werkschutz) [32, bl. 332].

На початку 1944 р. вербування радянських німців на підприємства авіаційної промисловості починає набувати вже більш системного характеру та інших масштабів, ніж раніше. Дефіцит робочої сили в індустрії Люфтваффе виявився настільки високим, що Імперське міністерство авіації (Reichsluftfahrtministerium, RLM; далее – РЛМ) розглядало переселенців мало не як останню надію на покращення ситуації [33, bl. 326]. На перших порах Міністерство плекало надії отримати у своє розпорядження приблизно 11000 робітників, а через деякий час ще 20000 [34, bl. 101]. До всього іншого, РЛМ домагалася особливих преференцій в питаннях вербування німців з СРСР,

бажаючи почати її якомога швидше і в обхід реєстраційних процедур по лінії ЕВЦ [35, bl. 331]. Позиція міністерського керівництва підкріплювалася одним вагомим аргументом: авіапромисловість несла відповідальність за виконання програми, пов'язаної зі зміцненням протиповітряної оборони. Додатково РЛМ гарантувало відсутність проблем з розміщенням і, отже, ефективним використанням нових переселенців у регіонах «старого рейху». Разом з тим Міністерство виражало чималу зацікавленість у працевлаштуванні кількох тисяч радянських німців на оборонних підприємствах, передислокованих на територію Вартегау, яка практично не піддавалася авіанальотам [33, bl. 326-327].

Попри наведені аргументи, Головне штабне управління РКФДФ вважало запити РЛМ занадто завищеними і спочатку намагалося уникати великих обіцянок щодо масового використання праці радянських німців на заводах, котрі випускали продукцію для Люфтваффе. Крім того, вищі чини СС займали безкомпромисну позицію у питанні працевлаштування біженців без їх попередньої фільтрації, оскільки це безпосередньо суперечило планам Гімлера і доктринальним засадам нацистської політики на анексованих територіях. Водночас керівництво РКФДФ допускало можливість використання переселенців (головним чином кваліфікованих працівників і лише на період війни) в оборонній промисловості, незалежно від їх реєстраційної категорії («О» або «А»), у будь-яких регіонах Німеччини [36, bl. 330]. Втім, завдяки своїй наполегливості РЛМ все ж домоглося певних результатів: на підставі циркуляру Гімлера від 20 січня 1944 р. йому було надано пріоритетне право на трудове вербування радянських німців по всій Німеччині. На практиці це означало, що представники відомства могли її здійснювати безпосередньо, без повідомлення місцевих відділів праці [37, bl. 186].

Тому у лютому 1944 р. в таборах на території Вартегау та Східної Пруссії відновився відбір переселенців для підприємств авіаційної промисловості. Напередодні вербувальної акції до згаданих регіонів прибув уповноважений представник від РЛМ [38, bl. 46].

Етнічні німці, які пройшли табірну вербовку, незабаром підлягали відправці залізничним транспортом до різних регіонів Німеччини. Напередодні від'їзду з табору кожен переселенець отримував відпускне свідоцтво (Entlassungsschein). Згідно з інструкцією, групи людей, закріплені за різними фірмами, розподілялися по різних вагонах. До кожної групи був приставлений супроводжуючий від підприємства. Для перевезення багажу виділялися окремі товарні вагони. Перед відправкою переселенці отримували також триденний пайок, за видачу якого відповідала залізнична адміністрація. Медичне обслуговування у дорозі здійснював медперсонал Німецького Червоного Хреста [39, bl. 58]. Необхідно також зазначити, що оперативний штаб головного управління у справах етнічних німців (Volksdeutsche Mittelstelle, VoMi; далі – ФоМі) передавав в окружні управління СС і поліції персональні карти

переселенців категорії «А», оформлені комісіями ЕВЦ під час табірної фільтрації [40, bl. 52].

На першому етапі вербувальної акції Люфтваффе – з лютого по квітень 1944 року – до «старого рейху» було відправлено 4740 радянських німців, включаючи членів сімей [41, bl. 79]. Найчисельніші контингенти дісталися таким фірмам і підприємствам як: «I.G. Farbenindustrie AG» у Ландсберзі-на-Варті (242 особи), «Junkers Flugzeug Motorenwerke» у Фріцларі (252 особи), «Junkers Flugzeug- und Motorenbau» у Бад-Лангезальці (481 особа), «Buna-Werke GmbH» у Шкопау (390 осіб), «Kurt Peter Hensel» у Кеппельсдорфі (359 осіб), «Auto-Union Werk DKW» у Шкопау (538 осіб) та «Auto-Union Werk Siegmars» у Хемніці (839 осіб) [41, bl. 77-79]. У результаті вербування вже до травня 1944 р. з Вартегау на підприємства оборонного комплексу було вивезено більшість радянських німців, які володіли робочими професіями [37, bl. 186].

При відборі робочої сили у таборах ФоМі у багатьох випадках вербувальники, звичайно ж, намагалися враховувати рівень професійної компетенції. Однак через зростаючий брак робочих рук цей принцип працював не завжди. Так, у середині квітня 1944 р. окружна біржа праці у Бремені просила прислати для оборонних підприємств близько 500 осіб, погоджуючись працевлаштувати навіть некваліфікований персонал [42, bl. 5]. Для деяких роботодавців в силу специфіки їх виробництва був також важливий статевовіковий принцип. Наприклад, на початку квітня 1944 р. дирекція ткацької фабрики «Buntweberei Sulz GmbH» у Зульці відправила запит на вербування близько 200 молодих жінок [43, bl. 20].

Підприємства, котрі виконували замовлення Люфтваффе, зазвичай не мали можливостей забезпечити всі німецькі сім'ї індивідуальним житлом. Тому практично всіх переселенців доводилося розміщувати у робочих таборах (Arbeitslager) при фабриках та заводах. Так чи інакше, керівництво СС було змушене рахуватися з ситуацією, що склалася, проте наполягало на тому, щоб умови проживання німецьких сімей були більш-менш прийнятними [38, bl. 46]. На практиці ж дані вимоги виконувалися далеко не завжди. Радянські німці, які опинилися у цих таборах, зазвичай мало чим відрізнялися на тлі інших груп іноземних робітників (наприклад, тих же остарбайтерів). Загалом їхнє становище, особливо в сенсі забезпечення житлово-побутових умов, навряд чи можна вважати привілейованим. Нерідко залишали бажати кращого рівень харчування та санітарно-гігієнічні умови. Тому у деяких випадках переселенці були змушені звертатися до різних інстанцій (наприклад, до місцевих структур СС) зі скаргами на погані умови табірної проживання. Характерним прикладом є колективне звернення етнічних німців, які в кінці лютого 1944 р. опинилися на вже згаданій фабриці «Auto-Union Werk Siegmars» у Хемніці. Значна частина цього контингенту була розміщена у холодному бараці, розрахованому на 200 осіб, де раніше проживали військовополонені. Досить мізерним був і харчовий раціон. Крім того, сім'ї радянських німців не мали

можливості навіть регулярно митися. Тому автори цього звернення буквально благали відправити їх на яке-небудь інше виробництво [44, bl. 35].

Відправка радянських німців на різні промислові підприємства Німеччини тривала до кінця 1944 р. Однак її темпи помітно знизилися. Основна причина полягала у тому, що адміністрації низки регіонів вже не могли приймати у себе численні контингенти робітників через наплив сотень тисяч біженців із західних, а потім і східних територій Рейху [45, bl. 209].

Використання німецьких переселенців у галузях невиробничої сфери

Праця радянських німців знайшла досить широке застосування і у невиробничій сфері. Так, ще взимку 1944 р. адміністрація Вартегау дала вказівки про виявлення серед біженців лікарів, фармацевтів та медсестер, яких можна було б використати для якнайшвидшого налагодження медико-санітарного обслуговування збірних таборів [46, bl. 61]. Схожі запити надходили і з боку регіонального представника Націонал-соціалістичної служби з питань соціального забезпечення населення (Nationalsozialistische Volkswohlfahrt, NSV; далі – НСФ). Він припустив, що серед евакуйованих німців є жінки, котрі працювали на окупованих територіях в якості сестер милосердя в установах НСФ (дитсадках, будинках для людей похилого віку) або ж її дочірньої організації «Мати і дитя» (нім. «Mutter und Kind») [14, bl. 70].

Також у середині лютого 1944 р. в штабі РКФДФ на прохання керівництва нацистської партії було поставлено питання про прискорене навчання незаміжніх жінок і дівчат професіям, пов'язаним з соціальним обслуговуванням. Ініціатива НСДАП отримала зелене світло, однак, як і слід було очікувати, набирати дозволялося тільки тих, хто вже пройшов табірну фільтрацію [47, bl. 64]. Цей план був обумовлений наміром нацистської партії полегшити роботу своїх жіночих організацій, що відрядили значну частину свого персоналу на обслуговування німецьких біженців з СРСР (особливо дітей і хворих). Для початку передбачалося відібрати близько 200 жінок, яким в перспективі відводилася роль виховательок дитсадків, акушерок, вчительок тощо. Керувати процесом їхньої підготовки повинна була Націонал-соціалістична жіноча організація (Nationalsozialistische Frauenschaft) [48, bl. 69].

Брак кадрів у сфері соціального обслуговування переселенців спонукав нацистське керівництво до додаткових ініціатив. Зокрема, за більш активне вербування молодих дівчат з радянських німців з метою використання в якості виховательок дитсадків виступило ФоМі. Ця ідея отримала практично повне схвалення з боку інстанцій, бравших участь в її обговоренні. Набір дівчат на підготовчі курси (їх тривалість становила 1,2 року) мав носити добровільний характер і узгоджуватися з їхніми родинами. Право записатися на них отримували також молоді жінки, які вже відбували трудову повинність на будь-якому промисловому виробництві [49, bl. 127].

Більш виваженого підходу вимагало питання щодо працевлаштування переселенців, які мали педагогічну освіту. Як свідчать архівні матеріали, це спровокувало досить жваву дискусію між німецькими чиновниками різних відомств. Окрім цього в одному пункті всі вони мали повний консенсус: ключовим критерієм при прийнятті на викладацьку роботу мала стати політична благонадійність, інформацію про яку могло надати ЕВЦ [50, bl. 4].

Крім того, при відборі вчительських кадрів важливу роль грав рівень мовної компетентності, що дозволяв оцінити профпридатність для роботи у системі шкільної освіти Німеччини. У зв'язку з цим всі зареєстровані вчителі ділилися на три категорії. До першої відносилися ті, хто досконало володів німецькою мовою. До другої включалися переселенці, котрі потребували додаткової мовної та професійної підготовки. Нарешті, до третьої категорії зараховувалися особи, визнані абсолютно непридатними для роботи у сфері освіти [51, bl. 19]. Всі відібрані педагоги були зобов'язані пройти курси підвищення кваліфікації, де читалися лекції з політичної доктрини, расової теорії, еugenіки, історії та геополітики [52, bl. 54]. Але деякі переселенці звільнялися від їх відвідування. Наприклад, ті, які були на вчительських курсах, організованих Міністерством окупованих східних територій у 1942 р., і мали відповідні свідоцтва [53, bl. 68]. Також зі збірних таборів досить швидко могли бути випущені вчителі, чий професіоналізм і лояльність до нацистського режиму не викликали великих сумнівів [54, bl. 90; 55, bl. 97]. Подальше працевлаштування радянських німців у середній та старшій школі розглядалося як найбільш прийнятний варіант. Це, на думку деяких представників СС, нібито дозволило б краще адаптувати нових педагогів до освітніх та світоглядних стандартів нацистської Німеччини [52, bl. 54].

Доволі високий інтерес до використання вчителів з радянських німців проявила адміністрація Вартегау, яка до кінця грудня 1943 р. працевлаштувала частину з них у табірних і народних школах (Volksschulen). Щоправда, політична свідомість та професіоналізм багатьох педагогів піддавалися частій критиці. Однак, незважаючи на ці нарікання, у нацистських чиновників просто не було інших альтернатив: через постійні мобілізації до Вермахту на території округу не вистачало приблизно 360 шкільних вчителів [56, bl. 8]. У квітні 1944 р. потреба у викладацьких кадрах складала вже понад тисячу осіб. Її також планувалося вирішити за рахунок німецьких біженців з СРСР [57]. Виявлені серед них шкільні вчителі зазвичай проходили табірну фільтрацію у прискореному порядку [58, bl. 78].

Підготовка до навчання нових викладацьких кадрів була санкціонована розпорядженням штабу РКФДФ у грудні 1943 р. за погодженням з Імперським міністерством виховання. Однак в процесі реалізації плану виникли непередбачені складнощі, викликані типовим для бюрократії Третього рейху конфліктом компетентностей. Наприклад, адміністрація Вартегау зробила низку кроків, щоб поставити перепідготовку педагогів (як у політичному, так і в

професійному сенсі) повністю під свій контроль. Займатися цим процесом за дорученням гауляйтера Грейзера повинен був штурмбанфюрер СС Карл Гьотц [59, bl. 11]. Від адміністрації також послідувала заява про намір працевлаштувати радянських німців-вчителів на території округу, що у свою чергу суперечило планам РКФДФ, який планував їх відправляти (за деяким винятком) в інші регіони Німеччини [60, bl. 19]. Проблему іншого характеру представляло вербування переселенців на оборонні підприємства, що набирало темпи. Під нього через брак робочих рук могли потрапити і представники інтелігенції. Тому в апараті СС наполягали на проведенні якнайшвидшої реєстрації всіх викладачів [61, bl. 14].

Окрему увагу було приділено налагодженню підготовки молодих учительських кадрів для сільських громад. Це завдання покладалося на створений на початку 1944 р. Педагогічний інститут у Лютбрандау (Любранець), директором якого став вже згаданий Гьотц. Даний навчальний заклад був утворений у результаті об'єднання двох педучилищ, евакуйованих з Пришиба (Запорізька область) та Зельца (Одеська область). Тому незабаром після вступу на посаду Гьотц оголосив, що новий інститут буде шанувати та оберігати традиції німецьких колоністів півдня України (так званих «німців Причорномор'я»). Як писала у квітні 1944 р. «Litzmannstädter Zeitung», для Вартегау сільські вчителі значили більше, ніж просто вихователі молоді – їм відводилася роль поводитирів культури у селянському середовищі [57].

Певну кількість радянських німців прагнули також отримати у своє розпорядження деякі воєнізовані організації Німеччини, чия сфера діяльності була тісно пов'язана із забезпеченням господарських і транспортних потреб збройних сил Німеччини. Зокрема, помітних зусиль у цьому напрямку докладав Німецький робітничий фронт (Deutsche Arbeitsfront, DAF; далі – ДАФ). У квітні 1944 р. його керівництво мало намір використати частину переселенців на території Бранденбургу на роботах зі зведення тимчасового житла (Behelfsheimen) для потерпілого від авіанальотів міського населення. Брак кваліфікованих робітників (багато з них на той момент вже відбули на підприємства оборонної промисловості) вербувальники ДАФ часом намагалися компенсувати за рахунок селянських сімей, викликавши тим самим рішучу протидію з боку керівних чинів СС [62, bl. 169]. З архівних джерел також відомо, що влітку 1944 р. ДАФ збирався продовжити вербування радянських німців для працевикористання в інших регіонах Німеччини [63, bl. 5; 64, bl. 10; 65, bl. 11]. Крім того, у травні 1944 р. певна кількість переселенців відбула у розпорядження «Транспортного корпусу Шпеєра» (Transportkorps Speer), що входив у підпорядкування Організації Тодта (Organisation Todt). Згідно з попередньо встановленим лімітом, їх чисельність повинна була скласти не менше 1500 осіб [66, bl. 182].

* * *

Таким чином, німецькі біженці з СРСР в умовах оголошеної тотальної війни закономірно стали частиною трудових ресурсів Третього рейху. Найбільша їх кількість виявилася сконцентрована у сільськогосподарському та промисловому секторах економіки. При цьому переміщення основної маси переселенців на територію Вартегау було обумовлено не об'єктивними потребами регіону у додатковій робочій силі, а геополітичними планами нацистського керівництва. Але такий підхід створював практично тупикову ситуацію: повністю працевлаштувати новий німецький контингент навіть в якості сільгоспробітників без масштабних депортацій польського населення (подібний сценарій загрожував обернутися занадто серйозними не лише економічними, а й політичними наслідками) виявилось практично нереально. Ще однією серйозною перешкодою став жорсткий прагматизм багатьох роботодавців (передусім керівників великих сільгоспідприємств), котрі нерідко саботували директиви щодо вербування та преференцій радянських німців. Водночас спроби окремих регіонів Німеччини компенсувати гострий брак людських ресурсів у сільському господарстві за рахунок прибулих біженців не увінчалися успіхом. Їх сподівання розбилися об закостенілу позицію Гімлера та його оточення, які не бажали виходити за рамки концепції використання німецьких переселенців і пов'язаних з нею бюрократичних механізмів. Певних поступок змогли домогтися лише чиновники, котрі відстоювали інтереси оборонно-промислового комплексу Німеччини. Характеризуючи фактичне становище радянських німців у системі соціально-трудова відносин нацистської Німеччини, необхідно зазначити наступне: більшість з них (навіть ті, хто встигли натуралізуватися) значною мірою були зведені до рівня іноземної робочої сили, про що особливо наочно свідчать їхні взаємини з роботодавцями та умови проживання.

Список використаних джерел та літератури

1. Полян П.М. Жертвы двух диктатур: жизнь, труд, унижения и смерть советских военнопленных и остарбайтеров на чужбине и на родине. М.: РОССПЭН, 2002. 896 с.
2. Antons J.-H. Fluchtins "Dritte Reich". Wie Osteuropäer Schutzim NS-Staatsuchten (1943–1945). *Zeithistorische Forschungen/Studies in Contemporary History*. 14 (2017), H. 2. S. 231-257.
3. Bamm P. Der große Kriegstreck 1944. *Ostdeutscher Beobachter*. № 201 (23. Juli 1944).
4. Gerlach H. Rußlanddeutsche Umsiedlung 1943/44 nach Westpreußen und dem Wartheland. *Westpreußen-Jahrbuch* 29. 1979. S.145-154.
5. Fleischhauer I. Das Dritte Reich und die Deutschen in der Sowjetunion. Stuttgart, 1983. 257 s.
6. Strippel A. NS-Volkstumspolitik und die Neuordnung Europas: Rassenpolitische Selektion der Einwandererzentralstelle des Chefs der Sicherheitspolizei und des SD (1939-1945). Paderborn: Ferdinand Schöningh Verlag, 2011. 370 s.
7. Bosch A., Lingor J. Entstehung, Entwicklung und Auflösung der deutschen Kolonien am Schwarzen Meer am Beispiel von Kandel von 1808 bis 1944. Stuttgart: Landsmannschaft der Dt. aus Russland, 1990. 573 s.

8. Bundesarchiv Berlin (далі – BAB). R 186/3. Der Chef der Sicherheitspolizei und des SD, Einwandererzentralstelle, Leiter, Litzmannstadt, den 27.1.44, Betr.: Schleusung volksdeutscher Umsiedler aus Russland (Neu- und Zusammenfassung der Anordnungen Nr. 204 und 214 sowie sämtlicher diesbezüglicher Vermerke und Richtlinien des Abteilungsleiters II und des Sonderbeauftragten des Reichsministers des Innern, sowie sie nicht im Nachstehenden angeführt sind), gez. v. Malsen, SS-Obersturmbannführer (посторінкова пагінація відсутня).
9. BAB. R 49/2407. Abschrift!, An den Reichsführer-SS, Persönlicher Stab, Berlin SW 11, Prinz Albrecht-Str. 8, 8.1.44, Vorgang: Ansetzung der aus Rußland zurückgeführten Deutschen, Bezug: Fundspruch und fernmündliche Weisung vom 7.1.44, Der Chef des Stabshauptamtes, gez. Greifelt, SS-Gruppenführer u. Generalleutn. d. Pol. Bl. 68.
10. BAB. R 49/2407. Amt II – Dr. B/Er., Berlin, den 21. April 1944, Vermerk über eine Besprechung mit Oberregierungsrat Dr. Häussler. Bl. 173.
11. BAB. R 49/671. Abschrift, Der Gauleiter und Reichstatthalter im Reichsgau Wartheland, Az.: P 69/44, Posen, den 11. Januar 1944, Anordnung!, a) an sämtliche Kreisleiter, b) an sämtliche Landräte, Betr.: Sofortaktion zur Ansetzung von Schwarzmeerdeutschen, gez. Greiser. Bl. 6-10.
12. BAB. R 49/671. Abschrift, Der Reichsstatthalter des Reichsgaues Wartheland, Beauftragter des Reichskommissars für die Festigung deutschen Volkstums, Posen, den 18. Januar 1944, An sämtliche Kreisleiter, Landräte, Leiter der Ansiedlungsstäbe bzw. Aussenstellen, Betr.: Gaueinheitliches Richtlinien für die Einsetzung von Schwarzmeerdeutschen, Bezug: 1. Durchführungsbestimmung zur Ansetzung von Schwarzmeerdeutschen, gez. Hübner, SS-Standartenführer. Bl. 26.
13. Sch. W. Unser Treck im Herbst und Winter 1943/44. *Heimatbuch der Deutschen aus Russland*. Stuttgart, 1966. S. 35-42.
14. BAB. R 49/3041. Der Reichsstatthalter des Reichsgaues Wartheland, Beauftragter des Reichskommissars f. d. Festigung deutschen Volkstums, Posen, den 13. März 1944, Kaiserring 13, An alle Kreisleiter, alle Landräte, alle Ansiedlungsstäbe und deren Außenstellen, Zehnte Durchführungsbestimmungen zur Ansetzung von Schwarzmeerdeutschen, Vorg.: Anordnung des Gauleiters und Reichsstatthalters vom 11.1.44, gez. Hübner, SS-Standartenführer. Bl. 70-74.
15. BAB. R 49/3041. Der Reichsstatthalter im Reichsgau Wartheland, Gauarbeitsamt, VA 560/5470, Posen, den 11. Februar 1944, Runderlaß 5/6, An die Herren Leiter der Arbeitsämter, im Bezirk, Betr.: Ansetzung der Schwarzmeerdeutschen im Reichsgau Wartheland, Im Auftrage: gez. Kendzia, Beglaubigt: gez. Tengler. Bl. 68.
16. BAB. R 49/3041. Der Gauleiter und Reichsstatthalter des Reichsgau Wartheland, Posen, 21. März 1944, An sämtliche Kreisleiter und Landräte, Betr.: Schaffung von weiteren Unterbringungsmöglichkeiten für Schwarzmeerdeutsche, gez. Greiser, Hübner, SS-Standartenführer. Bl. 81.
17. Madajczyk C. Die Okkupationspolitik Nazideutschlands in Polen 1939-1945. Berlin, 1987. 513 s.
18. BAB. R 59/47. Abschrift von Abschrift, Fragen des Arbeitseinsatzes bei Russlanddeutschen, Posen, den 30.10.1944, gez. Hübner, SS-Standartenführer. Bl. 35-40.
19. BAB. R 59/47. NSDAP Kreisleitung, Konin, Der Kreisleiter, Konin, den 10.6.44, Gi/Er., An die Ortsgruppenleiter des Kreises, Bürgermeister und Amtskommissare des Kreises, Konin, Betr.: Ansetzung der Russlanddeutschen, Kreisleiter. Gissibl Kreisleiter. Bl. 18-20.
20. BAB. R 49/3041. Der Reichsstatthalter im Reichsgau Wartheland, Beauftragter des Reichskommissars f. d. Festigung deutschen Volkstums, Posen, den 31. Januar 1944, Kaiserring 13, Ruf: 4525, An alle Kreisleiter, alle Landräte, alle Ansiedlungsstäbe und Außenstellen, Hübner, SS-Standartenführer. Bl. 66-67.
21. BAB. R 49/2409. I-1/1-8, Dr. St/Hy, Schweiklberg, den 15. August 1944, Vermerk, Betr.: Stimmung und Betreuung der Russlanddeutschen im Warthegau, Bezug: 1. Besprechung mit SS-Staf. Streit und Dr. Wolfrum am 7.8.44, 2. Besprechung mit SS-Staf. Ehlich am 9.8.44, 3. Besprechung mit SS-Staf. Hübner, RA Berns, Besuch der Ansiedlungsstäbe Grätz und Kosten sowie einiger russlanddeutscher Umsiedler am 6. Und 8.8.44. Bl. 394-395.

22. Neufeld J. Die Flucht – 1943-46. *Mennonite Life*. January, No. 1 (1951). P. 8-15.
23. BAB. R 49/2620. Az.: I-1/1-8, Schr/M, Schweiklberg, den 16. August 1944, Vorgang. Einsatz von Rußlanddeutschen im Landkreis Kolmar/Warthegeau, Vermerk. Bl. 112.
24. BAB. R 49/1328. Litzmannstadt, 23. Oktober 1943, Amt II – Al/Mm., Vorgang: Einsatz von Volksdeutschen aus Sowjet-Russland bei den H. G. Werken in Salzgitter, Bezug: Besprechung mit den Gefolgschaftsführern Herren Woortmann und Hoppe von den H. G. Werken Salzgitter im Stabshauptamt, Berlin, am 19.10.1943, An den Höheren SS- u. Polizeiführern Mitte, Beauftragter des Reichskommissars f. d. F. d. V., Ilsenburg/Harz, Schloss. Bl. 40.
25. BAB. R 49/1328. Amp II, Berlin, den 19. Oktober 1943, II/1 Dr. B./Ro., Vermerk über eine Besprechung mit den Gefolgschaftsführern Woortmann und Hoppe von den Hermann-Göring-Werken, Salzgitter, Vorgang: Einsatz von Volksdeutschen aus Sowjet-Rußland bei den Hermann-Göring-Werken in Salzgitter. Bl. 43.
26. BAB. R 49/1328. Der höhere SS- und Polizeiführer Mitte, Beauftragter des Reichskommissars für die Festigung Deutschen Volkstums, Ilsenburg, 18.11.43, Betr.: Einsatz von Volksdeutschen aus Sowjet-Rußland bei der Aktiengesellschaft für Bergbau- Hüttenbedarf der Reichswerks „Hermann Göring“, Salzgitter, Bezug: Dort. Schreiben vom 25.10.43 – II – I – 3/1 – 2 – Fö/La, Anlg.: 1, An den Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums, Berlin-Halensee, Kurfürstendamm 140, SS-Untersturmführer. Bl. 49.
27. BAB. R 49/1328. Litzmannstadt, den 1.12.43, Amt II – Wa/Eh, Betr.: Überstellung von Umsiedlern nach dem Lager Liebenburg-Salzgitter-Hermann Göring-Werke, An die Transportabteilung des Lagers Kirschberg. Bl. 48.
28. BAB. R 49/1324. Presswerk Ost, Gross – Stohl, den 27. November 1943, An den Gauleiter und Statthalter im Sudetengau als Beauftragter des Reichskommissar f. d. F. d. V., Fulnek, Schloss, Betr. Umsiedlung von Volksdeutschen und Einsatz im unserem Betrieb, Rheinmetall Borsig A. G., Presswerk Ost, Sross-Stohl, Der Leiter der Betr. techt. Verwaltung. Bl. 6.
29. BAB. R 49/1337. Amt II – Al/Ro, Berlin, den 21. Dez. 1943, Aktenvermerk, Betrifft: Arbeitseinsatz von Rd-Umsiedlern aus dem Bereich der Einsatzführung Soldau zu Betrieben der Luftwaffe. Bl. 11.
30. BAB. R 49/1326. Fernschrift, HSSPF, Wien, Nr. 640, 13.12.43, An den Reichskommissar f. d. F. d. V., Stabshauptamt, Amt Roem. 2, Außenstelle Litzmannstadt, Litzmannstadt, Adolf-Hitler-Straße 119, Betr.: Arbeitseinsatz von Umsiedlerherdstellen bei den Enzesfelder-Mettalwerken. Bl. 43-44.
31. BAB. R 49/1326. Ref. I c, Az. I/c/25-Th/Rie. – 11.1.44, Litzmannstadt, den 11.1.44, Vermerk, Betr.: Überstellung nach Enzesfeld-Lindabrunn/Niederdonau. Bl. 61.
32. BAB. R 49/2516. Az. 103 Gr. Z/M/Hz Br. Nr. 10624/43, Litzmannstadt, An alle W. Betriebe und Industriebeauftragten, Betr.: Einsatz von russlanddeutschen Kräften, Im Entwurf gezeichnet: v. Winterfeld, Oberst und Kommandeur. Bl. 332-333.
33. BAB. R 49/2516. Abschrift, Einschreiben, Rüstungskommando Litzmannstadt, Litzmannstadt, den 9.2.1944, Straße d. 8. Armee 84-86, Az.: 66h18 Nr. 513/44, Dr. E/F, An den Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums, Stabshauptamt, Außenstelle Litzmannstadt, Litzmannstadt, Adolf-Hitler-Straße 119, Betr.: Gesamtarbeitseinsatzlage im Raume von Litzmannstadt, gez. Schlee, Oberst und Kommandeur. Bl. 326-327.
34. BAB. R 49/2407. Der Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums, ORR. Dr. Bethge, Schweiklberg, post Vilshofen/Ndb., 4. Februar 1944, An SS-Obersturmbannführer Brückner, Hauptamt Volksdeutsche Mittelstelle, Templin/Uckermark, Lager, gez. Dr. Bethge. Bl. 101.
35. BAB. R 49/2516. Rüstungs-Kommando Litzmannstadt, Litzmannstadt, den 14. Januar 1944, Strasse der 8. Armee 84-86, Fernsprecher 197-50 (Sammelnummer), Az. 66h23, Briefb.-Nr. 44, Dr. E/Fg, An den Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums, Stabshauptamt,

- Außenstelle L-stadt, Litzmannstadt, Ad. Hitlerstr. 119, Betr.: Arbeitseinsatz von Rußland-Deutschen. Bl. 331.
36. BAB. R 49/2516. Außenstelle Litzmannstadt, Adolf-Hitler-Straße 119, im Hause der Vomi, 17. Januar 1944, Amt II – Al/Ro., Betr.: Arbeitseinsatz von rußlanddeutschen Umsiedlern, Bezug: Ihr Schreiben vom 14.1.1944. Az.: 66 h 23 44, Dr. E/F, An das Rüstungs-Kommando, Litzmannstadt, Straße der 8. Armee 84-86, Bl. 330.
37. BAB. R 49/2407. Der Reichskommissar f. d. Festigung deutschen Volkstums, Stabshauptamt, Schweiklberg, post Vilshofen/Ndby., den 18. Mai 1944, II – 3/1 – 2/13 – Dr. B/La., Vorgang: Einsatz von Umsiedlern im Altreich, Anlagen: 1 Aufstellung, An die Beauftragten RKF. in Berlin, Fulnek, Kassel, Wiesbaden, Dresden, Metz, Stuttgart, Nürnberg, München, Stettin, Düsseldorf, Hamburg, Wien, Kattowitz, Breslau. Bl. 186.
38. BAB. R 49/1337. Der Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums, Stabshauptamt, Schweiklberg, Post Vilshofen/Ndb., den 28. Februar, 1944, Kurfürstendamm 140-142, Fernsprecher: Sammelnummer 97 78 91 u. 96 39 91, II – I – 3/1 – 3 – Dr. B/La., Vorgang: Einsatz von Rußlanddeutschen in Luftwaffenbetrieben, Bezug: Mein Runderlaß vom 20.1.44, II – I – 3/1 – 3 – Abs. IV, An die Höheren SS- und Polizeiführer in Berlin, Ilsenburg/Harz, Dresden, Kassel, gez. Dr. Bethge. Bl. 46.
39. BAB. R 49/1337. Ref. I c, Az. I/c/25 Th/Le. v. 24.2.44, Litzmannstadt, den 24.2.44, Vermerk, Betr.: Aktion Luftfahrtindustrie. Bl. 58.
40. BAB. R 49/1337. Außenstelle Litzmannstadt, Adolf-Hitler-Straße 119, im Hause Vomi, 25. Februar 1944, Amt II – Al/Ro., Betrifft: Überstellung des Karteimaterials für Umsiedler, die zum Arbeitseinsatz in das Altreich überstellt worden sind, Angaben: Listen, An den Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums, Karteiverbindungstelle, Litzmannstadt, Holzstraße 88. Bl. 52.
41. BAB. R 49/1337. Überstellungen Aktion (Schlie), 30. August 1944. Bl. 77-79.
42. BAB. R 49/1333. Arbgau 40 Litzm, Gauarba Bremen, Wir bitten um Weiterleitung an den Herrn Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums, Außenstelle Litzmannstadt, Litzmannstadt, Fs. Nr. 24, Bremen, den 13.4.1944, Betrifft: Einsatz volksdeutscher Familien im Gau Weser-Ems, Vorgang: Ihr Fernschreiben vom 7.4.44 Roem. 2 Al/Ro. Bl. 5.
43. BAB. R 49/1325. Amt II, II – I – 3/1 – Fö/Er, Schweiklberg, den 6. April 1944, Vermerk für den Herrn Oberregierungsrat Dr. Bethge, Berlin. Bl. 20.
44. BAB. R 49/1337. Übersetzung aus dem Russischen, Heil Hitler!, Litzmannstadt Mittelstelle Adolf-Hitlerstr. 119, Reichskommissariat, Chemnitz in Sachsen Annabergstr. 294, Reichels Neue Welt, d. 1.III.44, Auto-Union Werk Siegmars, Litzmannstadt, am 14.4.44, Urschr. an das Stabshauptamt zu Hd. Herrn Albruschat, mit der Bitte um zuständige Bearbeitung weitergeleitet, gez. Nohlen, SS-Hauptsturmführer (F) und Inspekteur. Bl. 35.
45. BAB. R 49/1328. Schweiklberg, Post Vilshofen/Ndby, 1. Oktober 1944, I – 3/1 - 2/1 – Dr. B/La., Vorgang: Einsatz von Umsiedlern, Volksdeutschen und Deutschstämmigen in der Landwirtschaft, An den Höheren SS- und Polizeiführer Mitte, Beauftragter des Reichskommissars f. d. Festigung deutschen Volkstums, Ilsenburg/Harz, Schloß. Bl. 209.
46. BAB. R 49/671. Der Reichsstatthalter im Reichsgau Wartheland, Beauftragter des Reichskommissars f. d. Festigung deutschen Volkstums, Posen, den 25.2.44, An sämtliche Kreisleiter, sämtliche Landräte, sämtliche Leiter der Ansiedlungsstäbe und deren Außenstellen, Neunte Durchführungsbestimmung zur Ansetzung von Schwarzmeer-Deutschen, Vorg.: Anordnung des Gauleiters und Reichsstatthalters vom 11.1.44, gez. Hübner, SS-Standartenführer. Bl. 61-62.
47. BAB. R 49/2546. Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums, Stabshauptamt, Az.: I-1/1-8 Schr/M, Schweiklberg, den 25.2.1944, Vorgang: Ausbildung von rußlanddeutschen Umsiedlerinnen zu sozialen Berufen, Bezug: Ihr Schreiben vom 9.2.44 – Die Reichsfrauenführerin, An die Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei, Reichsleitung,

- Berlin W 35, Derfflingerstraße 21, Der Chef des Stabshauptamtes, Greifelt, SS-Obergruppenführer und General der Polizei. Bl. 63-64.
48. BAB. R 49/2546. Amt I, Berlin, den 8.2.44, Vermerk zur Tagesmeldung vom 8.2.44, Zu Punkt 6, An 1. SS-Obergruppenführer Greifelt, 2. Amt I, Dienststelle Schweiklberg. Bl. 69.
49. BAB. R 49/2407. Amt II, Berlin, den 8. März 1944, Vermerk über eine Besprechung über Einsatz von Russlanddeutschen Lehrern und Frauen der Lehrstellenvermittlung, Anwesende: SS-Sturmabführer Dr. Puls (Volksdeutsche Mittelstelle), Oberstammführer Birkhold (Reichsjugendführung), Albruschat, ORR Dr. Bethge. Bl. 127-128.
50. BAB. R 49/810. Außenstelle Litzmannstadt, Adolf-Hitler-Straße 119, 17. Januar 1944, Amt II – Schl./Ro., Betr.: Übernahme von Umsiedlern aus Rußland in den öffentlichen Dienst, Bezug: Hiesiges Entwurfsschreiben vom 7.12.43 und Ihr Schreiben vom 5.1.44, An den Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums, Stabshauptamt – Amt II, Berlin – Halensee, Kurfürstendamm 140. Bl. 4.
51. BAB. R 49/810. Amt II, II – I – 3/1 – 7/17 – Schl./La., Schweiklberg, den 7. Februar 1944, Vermerk für Amt I, Vorgang: Einsatz rußlanddeutscher Lehrer, Albruschat, b. Reichskommissar f. d. F. d. V., Hauptamt Volksdeutsche Mittelstelle, Litzmannstadt, Adolf Hitler Str. 119, zur Kenntnis. Bl. 19.
52. BAB. R 49/810. Litzmannstadt, den 2.12.43, Aktenvermerk für das Stabshauptamt II, Betrifft: Hochschullehrer aus Rußland, Volksschullehrer aus Rußland, Studenten und Abiturienten aus Rußland, Az.: F/n Ad/Kr. v. 2.12.43, Der Leiter des Einsatzstabes i. V., gez. Hangel, SS-Sturmabführer (F) und Stabsführer. Bl. 54.
53. BAB. R 49/810. Außenstelle Litzmannstadt, Adolf-Hitler-Straße 119, 3. März 1944, Amt II – Schl./Ro., Betrifft: Rußlanddeutsche Lehrkräfte, An den Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums, Stabshauptamt – Amt II, z. Hd. v. Herr ORR. Dr. Bethge, Schweiklberg, Post Vilshofen/Ndb. Bl. 67-68.
54. BAB. R 49/810. Der Regierungspräsident, A. Z.: II A – V. u. H., Litzmannstadt, den 18. Januar 1944, Garten-Straße Nr. 15, Fernruf 254-50-59, An den Herrn Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums, Stabshauptamt, z. Hdn. des Herrn Reg. Oberinsp. Schliwa, in Litzmannstadt, Adolf-Hitler-Strasse 119, Betr.: Die russlanddeutsche Lehrerin Nina Dienke Lager Litzmannstadt, Kurfürstenstrasse 18. Bl. 90.
55. BAB. R 49/810. Der Regierungspräsident, A. Z.: II A – V. u. H., Litzmannstadt, den 18. Januar 1944, Garten-Straße Nr. 15, Fernruf 254-50-59, An den Herrn Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums, Stabshauptamt, z. Hdn. des Herrn Reg. Oberinsp. Schliwa, in Litzmannstadt, Adolf-Hitler-Strasse 119, Betr.: Den russlanddeutschen Lehrer Heinrich Dyk, Lager Waldhorst. Bl. 97.
56. BAB. R 49/810. Außenstelle Litzmannstadt, Adolf-Hitler-Straße 119, im Hause der Vomi, 26. Februar 1944, Amt II – Schl./Ro., Anlagen: 2 Entwürfe, Betrifft: Rußlanddeutsche Lehrkräfte, An den Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums, Stabshauptamt – Amt II, z. Hd. v. Herr ORR. Dr. Bethge, Schweiklberg, Post Vilshofen/Ndb. Bl. 8-9.
57. Eigene Lehrbildungs-Anstalt für die Schwarzmeerdeutschen //Litzmannstädter Zeitung. № 93 (2 April 1944).
58. BAB. R 49/810. Außenstelle Litzmannstadt, Adolf-Hitler-Straße 119, 29. Januar 1944, Amt II – Schl./Ro., Betrifft: Einsatz rußlanddeutscher Umsiedler-Lehrkräfte, Bezug: Ihre Schreiben vom 18., 22. und 27.1.1944, An den Herrn Regierungspräsidenten Abteilung Erziehung und Volksbildung, z. Hd. v. Herrn Regierungsrat Gassmann, Litzmannstadt, Gartenstraße Nr. 15. Bl. 78.
59. BAB. R 49/810. Außenstelle Litzmannstadt, Adolf-Hitler-Straße 119, im Hause der Vomi, 25. Februar 1944, Amt II – Schl./Ro., Entwurf, Betrifft: Rußlanddeutsche Lehrkräfte, An den Reichsstatthalter des Reichsgaues Wartheland, Beauftragter des Reichskommissars für die Festigung deutschen Volkstums, Posen, Kaiserring 13. Bl. 11.

60. BAB. R 49/810. Amt II, II – I – 3/1 – 7/17 – Schl/La., Schweiklberg, den 7. Februar 1944, Vermerk für Amt I, Vorgang: Einsatz rußlanddeutscher Lehrer, Albruschat, b. Reichskommissar f. d. F. d. V., Hauptamt Volksdeutsche Mittelstelle, Litzmannstadt, Adolf Hitler Str. 119, zur Kenntnis. Bl. 19.
61. BAB. R 49/810. Außenstelle Litzmannstadt, Adolf-Hitler-Straße 119, im Hause der Vomi, 25. Februar 1944, Amt II – Al./Ro., Betrifft: Arbeitseinsatz von Umsiedlern im Befehlsbereich des Beauftragten in Kattowitz, Bezug: Dienstreise des Angestellten Herbst vom 15. Bis 23.2.44, An den Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums, Stabshauptamt – Amt II, z. Hd. v. Herr ORR. Dr. Bethge, Schweiklberg, Post Vilshofen/Ndb. Bl. 13-14.
62. BAB. R 49/2407. Amt II – Dr. B/Er., Litzmannstadt, den 18. April 1944, Besprechung mit DAF-Frontführer Dauher und Sachbearbeiter Albruschat. Bl. 169.
63. BAB. R 49/1321. Außenstelle Litzmannstadt, Adolf-Hitler-Straße 119, im Hause der Volksd. Mittelstelle, 5. Juli 1944, Amt II – Al./Ro., Betrifft: Arbeitseinsatz von Umsiedlern bei der Deutschen Arbeitsfront, Bauhilfe, Königsberg (Pr.), Bezug: Ihr letztes Fernschreiben vom 28.6.1944, Nr. 243, An Höheren SS- und Polizeiführer Nordost, Beauftragter des Reichskommissars für die Festigung deutschen Volkstums, Königsberg (Pr.), Steindamm 7. Bl. 5.
64. BAB. R 49/1321. Der Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums, Stabshauptamt, Amt II – Al./Ro., Außenstelle Litzmannstadt, Adolf-Hitler-Straße 119, im Hause der Volksd. Mittelstelle, 1. Juli 1944, Kurfürstendamm 140-142, Fernsprecher: Sammelnummer 97 78 91 u. 96 39 91, Fernschreiben! An den Beauftragten des Reichskommissars für die Festigung deutschen Volkstums, Fulnek (Sudetenland), Schloß, Stabshauptamt, I. A.: Albruschat. Bl. 10.
65. BAB. R 49/1321. Außenstelle Litzmannstadt, Adolf-Hitler-Straße 119, im Hause der Volksd. Mittelstelle, 1. Juli 1944, Amt II – Al./Ro., Fernschreiben!, An den Höheren SS- und Polizeiführer Main, Beauftragter des RK. f. d. F. d. V., Nürnberg, Ernst v. Rath-Allee 24, Stabshauptamt, I. A.: Albruschat. Bl. 11.
66. BAB. R 49/2407. Berlin, den 13. Mai 1944, Dr. B/Er., Vermerk über eine Besprechung mit Sturmführer Wrede vom Transportkorps Speer, Vorgang: Einsatz von russlanddeutschen gewerblichen Kräften beim Transportkorps Speer. Bl. 182.

References

1. Polyan, P.M. (2002). *Zhertvy dvukh diktatur. Zhizn', trud, unizhenie i smert' sovetskikh voennoplennykh i ostarbayterov na chuzhbine i na rodine*. Moskva: ROSSPEN. [In Russian].
2. Antons, J.-H. (2017). Flucht ins "Dritte Reich". Wie Osteuropäer Schutz im NS-Staat suchten (1943–1945). *Zeithistorische Forschungen/Studies in Contemporary History*, 14, H. 2, s. 231-257. [In German].
3. Bamm, P. (1944). Der große Kriegstreck 1944. *Ostdeutscher Beobachter*. 23. Juli 1944, № 201.
4. Gerlach, H. (1979). Rußlanddeutsche Umsiedlung 1943/44 nach Westpreußen und dem Wartheland. *Westpreußen-Jahrbuch* 29, s. 145-154. [In German].
5. Fleischhauer, I. (1983). *Das Dritte Reich und die Deutschen in der Sowjetunion*. Stuttgart. [In German].
6. Strippel, A. (2011). *NS-Volkstumspolitik und die Neuordnung Europas: Rassenpolitische Selektion der Einwandererzentralstelle des Chefs der Sicherheitspolizei und des SD (1939-1945)*. Paderborn: Ferdinand Schöningh Verlag. [In German].
7. Bosch A., Lingor J. (1990). *Entstehung, Entwicklung und Auflösung der deutschen Kolonien am Schwarzen Meer am Beispiel von Kandel von 1808 bis 1944*. Stuttgart: Landsmannschaft der Dt. aus Russland. [In German].
8. Bundesarchiv Berlin (BAB). R 186/3. Der Chef der Sicherheitspolizei und des SD, Einwandererzentralstelle, Leiter, Litzmannstadt, den 27.1.44, Betr.: Schleusung volksdeutscher Umsiedler aus Russland (Neu- und Zusammenfassung der Anordnungen Nr. 204 und 214 sowie sämtlicher diesbezüglicher Vermerke und Richtlinien des Abteilungsleiters II und des

- Sonderbeauftragten des Reichsministers des Innern, sowie sie nicht im Nachstehenden angeführt sind), gez. v. Malsen, SS-Obersturmbannführer (without pagination). [In German].
9. BAB. R 49/2407. Abschrift!, An den Reichsführer-SS, Persönlicher Stab, Berlin SW 11, Prinz Albrecht-Str. 8, 8.1.44, Vorgang: Ansetzung der aus Rußlandzurückgeführten Deutschen, Bezug: Fundspruch und fernmündliche Weisung vom 7.1.44, Der Chef des Stabshauptamtes, gez. Greifelt, SS-Gruppenführer u. Generalleutn. d. Pol. Bl. 68. [In German].
 10. BAB. R 49/2407. Amt II – Dr. B/Er., Berlin, den 21. April 1944, Vermerk über eine Besprechung mit Oberregierungsrat Dr. Häussler. Bl. 173.[In German].
 11. BAB. R 49/671.Abschrift, Der Gauleiter und Reichstatthalter im Reichsgau Wartheland, Az.: P 69/44, Posen, den 11. Januar 1944, Anordnung!, a) an sämtliche Kreisleiter, b) an sämtliche Landräte, Betr.: Sofortaktion zur Ansetzung von Schwarzmeerdeutschen, gez. Greiser. Bl. 6-10. [In German].
 12. BAB. R 49/671.Abschrift, Der Reichsstatthalter des Reichsgaues Wartheland, Beauftragter des Reichskommissars für die Festigung deutschen Volkstums, Posen, den 18. Januar 1944, An sämtliche Kreisleiter, Landräte, Leiter der Ansiedlungsstäbe bzw. Aussenstellen, Betr.: Gaueinheitliches Richtlinien für die Einsetzung von Schwarzmeerdeutschen, Bezug: 1. Durchführungsbestimmung zur Ansetzung von Schwarzmeerdeutschen, gez. Hübner, SS-Standartenführer. Bl. 26. [In German].
 13. Sch., W. (1966). Unser Treck im Herbst und Winter 1943/44. *Heimatsbuch der Deutschen aus Russland*. Stuttgart. s. 35-42. [In German].
 14. BAB. R 49/3041. Der Reichsstatthalter des Reichsgaues Wartheland, Beauftragter des Reichskommissars f. d. Festigung deutschen Volkstums, Posen, den 13. März 1944, Kaiserring 13, An alle Kreisleiter, alle Landräte, alle Ansiedlungsstäbe und deren Außenstellen, Zehnte Durchführungsbestimmungen zur Ansetzung von Schwarzmeerdeutschen, Vorg.: Anordnung des Gauleiters und Reichsstatthalters vom 11.1.44, gez. Hübner, SS-Standartenführer. Bl. 70-74. [In German].
 15. BAB. R 49/3041.Der Reichsstatthalter im Reichsgau Wartheland, Gauarbeitsamt, VA 560/5470, Posen, den 11. Februar 1944, Runderlaß 5/6, An die Herren Leiter der Arbeitsämter, im Bezirk, Betr.: Ansetzung der Schwarzmeerdeutschen im Reichsgau Wartheland, Im Auftrage: gez. Kendzia, Beglaubigt: gez. Tengler. Bl. 68. [In German].
 16. BAB. R 49/3041.Der Gauleiter und Reichsstatthalter des Reichsgau Wartheland, Posen, 21. März 1944, An sämtliche Kreisleiter und Landräte, Betr.: Schaffung von weiteren Unterbringungsmöglichkeiten für Schwarzmeerdeutsche, gez. Greiser, Hübner, SS-Standartenführer. Bl. 81. [In German].
 17. Madajczyk, C. (1987). *Die Okkupationspolitik Nazideutschlands in Polen 1939-1945*. Berlin. [In German].
 18. BAB. R 59/47. Abschrift von Abschrift, Fragen des Arbeitseinsatzes bei Russlanddeutschen, Posen, den 30.10.1944, gez. Hübner, SS-Standartenführer. Bl. 35-40. [In German].
 19. BAB. R 59/47. NSDAP Kreisleitung, Konin, Der Kreisleiter, Konin, den 10.6.44, Gi/Er., An die Ortsgruppenleiter des Kreises, Bürgermeister und Amtskommissare des Kreises, Konin, Betr.: Ansetzung der Russlanddeutschen, Kreisleiter. Gissibl Kreisleiter. Bl. 18-20. [In German].
 20. BAB. R 49/3041. Der Reichsstatthalter im Reichsgau Wartheland, Beauftragter des Reichskommissars f. d. Festigung deutschen Volkstums, Posen, den 31. Januar 1944, Kaiserring 13, Ruf: 4525, An alle Kreisleiter, alle Landräte, alle Ansiedlungsstäbe und Außenstellen, Hübner, SS-Standartenführer. Bl. 66-67. [In German].
 21. BAB. R 49/2409. I-1/1-8, Dr. St/Hy, Schweiklberg, den 15. August 1944, Vermerk, Betr.: Stimmung und Betreuung der Russlanddeutschen im Warthegau, Bezug: 1. Besprechung mit SS-Staf. Streit und Dr. Wolfrum am 7.8.44, 2. Besprechung mit SS-Staf- Ehlich am 9.8.44, 3. Besprechung mit SS-Staf. Hübner, RA Berns, Besuch der Ansiedlungsstäbe Grätz und Kosten sowie einiger russlanddeutscher Umsiedler am 6. Und 8.8.44. Bl. 394-395. [In German].

22. Neufeld, J. (1951). Die Flucht – 1943-46. *Mennonite Life*. January, 1, s. 8-15. [In German].
23. BAB. R 49/2620. Az.: I-1/1-8, Schr/M, Schweiklberg, den 16. August 1944, Vorgang. Einsatz von Rußlanddeutschen im Landkreis Kolmar/Warthegeau, Vermerk. Bl. 112. [In German].
24. BAB. R 49/1328.Litzmannstadt, 23. Oktober 1943, Amt II – Al/Mm., Vorgang: Einsatz von Volksdeutschen aus Sowjet-Russland bei den H. G. Werken in Salzgitter, Bezug: Besprechung mit den Gefolgschaftsführern Herren Woortmann und Hoppe von den H. G. Werken Salzgitter im Stabshauptamt, Berlin, am 19.10.1943, An den Höheren SS- u. Polizeiführern Mitte, Beauftragter des Reichskommissars f. d. F. d. V., Ilsenburg/Harz, Schloss. Bl. 40. [In German].
25. BAB. R 49/1328.Amp II, Berlin, den 19. Oktober 1943, II/1 Dr. B./Ro., Vermerk über eine Besprechung mit den Gefolgschaftsführern Woortmann und Hoppe von den Hermann-Göring-Werken, Salzgitter, Vorgang: Einsatz von Volksdeutschen aus Sowjet-Rußland bei den Hermann-Göring-Werken in Salzgitter. Bl. 43. [In German].
26. BAB. R 49/1328. Der höhere SS- und Polizeiführer Mitte, Beauftragter des Reichskommissars für die Festigung Deutschen Volkstums, Ilsenburg, 18.11.43, Betr.: Einsatz von Volksdeutschen aus Sowjet-Rußland bei der Aktiengesellschaft für Bergbau- Hüttenbedarf der Reichswerks „Hermann Göring“, Salzgitter, Bezug: Dort. Schreiben vom 25.10.43 – II – I – 3/1 – 2 – Fö/La, Anlg.: 1, An den Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums, Berlin-Halensee, Kurfürstendamm 140, SS-Untersturmführer. Bl. 49. [In German].
27. BAB. R 49/1328. Litzmannstadt, den 1.12.43, Amt II – Wa/Eh, Betr.: Überstellung von Umsiedlern nach dem Lager Liebenburg-Salzgitter-Hermann Göring-Werke, An die Transportabteilung des Lagers Kirschberg. Bl. 48. [In German].
28. BAB. R 49/1324. Presswerk Ost, Gross – Stohl, den 27. November 1943, An den Gauleiter und Statthalter im Sudetengau als Beauftragter des Reichskommissar f. d. F. d. V., Fulnek, Schloss, Betr. Umsiedlung von Volksdeutschen und Einsatz im unserem Betrieb, Rheinmetall Borsig A.G., Presswerk Ost, Sross-Stohl, Der Leiter der Betr. techt. Verwaltung. Bl. 6. [In German].
29. BAB. R 49/1337. Amt II – Al/Ro, Berlin, den 21. Dez. 1943, Aktenvermerk, Betrifft: Arbeitseinsatz von Rd-Umsiedlern aus dem Bereich der Einsatzführung Soldau zu Betrieben der Luftwaffe. Bl. 11. [In German].
30. BAB. R 49/1326. Fernschrift, HSSPF, Wien, Nr. 640, 13.12.43, An den Reichskommissar f. d. F. d. V., Stabshauptamt, Amt Roem. 2, Außenstelle Litzmannstadt, Litzmannstadt, Adolf-Hitler-Straße 119, Betr.: Arbeitseinsatz von Umsiedlerherdstellen bei den Enzesfelder-Mettalwerken. Bl. 43-44. [In German].
31. BAB. R 49/1326. Ref. I c, Az. I/c/25-Th/Rie. – 11.1.44, Litzmannstadt, den 11.1.44, Vermerk, Betr.: Überstellung nach Enzesfeld-Lindabrunn/Niederdonau. Bl. 61. [In German].
32. BAB. R 49/2516. Az. 103 Gr. Z/M/Hz Br. Nr. 10624/43, Litzmannstadt, An alle W. Betriebe und Industriebeauftragten, Betr.: Einsatz von russlanddeutschen Kräften, Im Entwurf gezeichnet: v. Winterfeld, Oberst und Kommendeur. Bl. 332-333. [In German].
33. BAB. R 49/2516. Abschrift, Einschreiben, Rüstungskommando Litzmannstadt, Litzmannstadt, den 9.2.1944, Straße d. 8. Armee 84-86, Az.: 66h18 Nr. 513/44, Dr. E/F, An den Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums, Stabshauptamt, Außenstelle Litzmannstadt, Litzmannstadt, Adolf-Hitler-Straße 119, Betr.: Gesamtarbeitseinsatzlage im Raume von Litzmannstadt, gez. Schlee, Oberst und Kommandeur. Bl. 326-327. [In German].
34. BAB. R 49/2407. Der Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums, ORR. Dr. Bethge, Schweiklberg, post Vilshofen/Ndb., 4. Februar 1944, An SS-Obersturmbannführer Brückner, Hauptamt Volksdeutsche Mittelstelle, Templin/Uckermark, Lager, gez. Dr. Bethge. Bl. 101. [In German].
35. BAB. R 49/2516. Rüstungs-Kommando Litzmannstadt, Litzmannstadt, den 14. Januar 1944, Strasse der 8. Armee 84-86, Fernsprecher 197-50 (Sammelnummer), Az. 66h23, Briefb.-Nr. 44, Dr. E/Fg, An den Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums, Stabshauptamt, Außenstelle L-stadt, Litzmannstadt, Ad. Hitlerstr. 119, Betr.: Arbeitseinsatz von Rußland-Deutschen. Bl. 331. [In German].

36. BAB. R 49/2516. Außenstelle Litzmannstadt, Adolf-Hitler-Straße 119, im Hause der Vomi, 17. Januar 1944, Amt II – Al/Ro., Betr.: Arbeitseinsatz von rußlanddeutschen Umsiedlern, Bezug: Ihr Schreiben vom 14.1.1944. Az.: 66 h 23 44, Dr. E/F, An das Rüstungs-Kommando, Litzmannstadt, Straße der 8. Armee 84-86, Bl. 330. [In German].
37. BAB. R 49/2407. Der Reichskommissar f. d. Festigung deutschen Volkstums, Stabshauptamt, Schweiklberg, post Vilshofen/Ndby., den 18. Mai 1944, II – 3/1 – 2/13 – Dr. B/La., Vorgang: Einsatz von Umsiedlern im Altreich, Anlagen: 1 Aufstellung, An die Beauftragten RKF. in Berlin, Fulnek, Kassel, Wiesbaden, Dresden, Metz, Stuttgart, Nürnberg, München, Stettin, Düsseldorf, Hamburg, Wien, Kattowitz, Breslau. Bl. 186. [In German].
38. BAB. R 49/1337. Der Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums, Stabshauptamt, Schweiklberg, Post Vilshofen/Ndb., den 28. Februar, 1944, Kurfürstendamm 140-142, Fernsprecher: Sammelnummer 97 78 91 u. 96 39 91, II – I – 3/1 – 3 – Dr. B/La., Vorgang: Einsatz von Rußlanddeutschen in Luftwaffenbetrieben, Bezug: Mein Runderlaß vom 20.1.44, II – I – 3/1 – 3 – Abs. IV, An die Höheren SS- und Polizeiführer in Berlin, Ilsenburg/Harz, Dresden, Kassel, gez. Dr. Bethge. Bl. 46. [In German].
39. BAB. R 49/1337. Ref. I c, Az. I/c/25 Th/Le. v. 24.2.44, Litzmannstadt, den 24.2.44, Vermerk, Betr.: Aktion Luftfahrtindustrie. Bl. 58. [In German].
40. BAB. R 49/1337. Außenstelle Litzmannstadt, Adolf-Hitler-Straße 119, im Hause Vomi, 25. Februar 1944, Amt II – Al/Ro., Betrifft: Überstellung des Karteimaterials für Umsiedler, die zum Arbeitseinsatz in das Altreich überstellt worden sind, Angaben: Listen, An den Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums, Karteiverbindungstelle, Litzmannstadt, Holzstraße 88. Bl. 52. [In German].
41. BAB. R 49/1337. Überstellungen Aktion (Schlie), 30. August 1944. Bl. 77-79. [In German].
42. BAB. R 49/1333. Arbgau 40 Litzm, Gauarba Bremen, Wir bitten um Weiterleitung an den Herrn Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums, Außenstelle Litzmannstadt, Litzmannstadt, Fs. Nr. 24, Bremen, den 13.4.1944, Betrifft: Einsatz volksdeutscher Familien im Gau Weser-Ems, Vorgang: Ihr Fernschreiben vom 7.4.44 Roem. 2 Al/Ro. Bl. 5. [In German].
43. BAB. R 49/1325. Amt II, II – I – 3/1 – Fö/Er, Schweiklberg, den 6. April 1944, Vermerk für den Herrn Oberregierungsrat Dr. Bethge, Berlin. Bl. 20. [In German].
44. BAB. R 49/1337. Übersetzung aus dem Russischen, Heil Hitler!, Litzmannstadt Mittelstelle Adolf-Hitlerstr. 119, Reichskommissariat, Chemnitz in Sachsen Annabergstr. 294, Reichels Neue Welt, d. 1.III.44, Auto-Union Werk Siegmars, Litzmannstadt, am 14.4.44, Urschr. an das Stabshauptamt zu Hd. Herrn Albruschat, mit der Bitte um zuständige Bearbeitung weitergeleitet, gez. Nohlen, SS-Hauptsturmführer (F) und Inspekteur. Bl. 35. [In German].
45. BAB. R 49/1328. Schweiklberg, Post Vilshofen/Ndby, 1. Oktober 1944, I – 3/1 – 2/1 – Dr. B/La., Vorgang: Einsatz von Umsiedlern, Volksdeutschen und Deutschstämmigen in der Landwirtschaft, An den Höheren SS- und Polizeiführer Mitte, Beauftragter des Reichskommissars f. d. Festigung deutschen Volkstums, Ilsenburg/Harz, Schloß. Bl. 209. [In German].
46. BAB. R 49/671. Der Reichsstatthalter im Reichsgau Wartheland, Beauftragter des Reichskommissars f. d. Festigung deutschen Volkstums, Posen, den 25.2.44, An sämtliche Kreisleiter, sämtliche Landräte, sämtliche Leiter der Ansiedlungsstäbe und deren Außenstellen, Neunte Durchführungsbestimmung zur Ansetzung von Schwarzmeer-Deutschen, Vorg.: Anordnung des Gauleiters und Reichsstatthalters vom 11.1.44, gez. Hübner, SS-Standartenführer. Bl. 61-62. [In German].
47. BAB. R 49/2546. Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums, Stabshauptamt, Az.: I-1/1-8 Schr/M, Schweiklberg, den 25.2.1944, Vorgang: Ausbildung von rußlanddeutschen Umsiedlerinnen zu sozialen Berufen, Bezug: Ihr Schreiben vom 9.2.44 – Die Reichsfrauenführerin, An die Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei, Reichsleitung,

- Berlin W 35, Derfflingerstraße 21, Der Chef des Stabshauptamtes, Greifelt, SS-Obergruppenführer und General der Polizei. Bl. 63-64. [In German].
48. BAB. R 49/2546. Amt I, Berlin, den 8.2.44, Vermerk zur Tagesmeldung vom 8.2.44, Zu Punkt 6, An 1. SS-Obergruppenführer Greifelt, 2. Amt I, Dienststelle Schweiklberg. Bl. 69. [In German].
49. BAB. R 49/2407. Amt II, Berlin, den 8. März 1944, Vermerk über eine Besprechung über Einsatz von Russlanddeutschen Lehrern und Frauen der Lehrstellenvermittlung, Anwesende: SS-Sturmabführer Dr. Puls (Volksdeutsche Mittelstelle), Oberstammführer Birkhold (Reichsjugendführung), Albruschat, ORR Dr. Bethge. Bl. 127-128. [In German].
50. BAB. R 49/810. Außenstelle Litzmannstadt, Adolf-Hitler-Straße 119, 17. Januar 1944, Amt II – Schl./Ro., Betr.: Übernahme von Umsiedlern aus Rußland in den öffentlichen Dienst, Bezug: Hiesiges Entwurfsschreiben vom 7.12.43 und Ihr Schreiben vom 5.1.44, An den Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums, Stabshauptamt – Amt II, Berlin – Halensee, Kurfürstendamm 140. Bl. 4. [In German].
51. BAB. R 49/810. Amt II, II – I – 3/1 – 7/17 – Schl./La., Schweiklberg, den 7. Februar 1944, Vermerk für Amt I, Vorgang: Einsatz rußlanddeutscher Lehrer, Albruschat, b. Reichskommissar f. d. F. d. V., Hauptamt Volksdeutsche Mittelstelle, Litzmannstadt, Adolf Hitler Str. 119, zur Kenntnis. Bl. 19. [In German].
52. BAB. R 49/810. Litzmannstadt, den 2.12.43, Aktenvermerk für das Stabshauptamt II, Betrifft: Hochschullehrer aus Rußland, Volksschullehrer aus Rußland, Studenten und Abiturienten aus Rußland, Az.: F/n Ad/Kr. v. 2.12.43, Der Leiter des Einsatzstabes i. V., gez. Hangel, SS-Sturmabführer (F) und Stabsführer. Bl. 54. [In German].
53. BAB. R 49/810. Außenstelle Litzmannstadt, Adolf-Hitler-Straße 119, 3. März 1944, Amt II – Schl./Ro., Betrifft: Rußlanddeutsche Lehrkräfte, An den Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums, Stabshauptamt – Amt II, z. Hd. v. Herr ORR. Dr. Bethge, Schweiklberg, Post Vilshofen/Ndb. Bl. 67-68. [In German].
54. BAB. R 49/810. Der Regierungspräsident, A. Z.: II A – V. u. H., Litzmannstadt, den 18. Januar 1944, Garten-Straße Nr. 15, Fernruf 254-50-59, An den Herrn Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums, Stabshauptamt, z. Hdn. des Herrn Reg. Oberinsp. Schliwa, in Litzmannstadt, Adolf-Hitler-Strasse 119, Betr.: Die russlanddeutsche Lehrerin Nina Dienke Lager Litzmannstadt, Kurfürstenstrasse 18. Bl. 90. [In German].
55. BAB. R 49/810. Der Regierungspräsident, A. Z.: II A – V. u. H., Litzmannstadt, den 18. Januar 1944, Garten-Straße Nr. 15, Fernruf 254-50-59, An den Herrn Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums, Stabshauptamt, z. Hdn. des Herrn Reg. Oberinsp. Schliwa, in Litzmannstadt, Adolf-Hitler-Strasse 119, Betr.: Den russlanddeutschen Lehrer Heinrich Dyk, Lager Waldhorst. Bl. 97. [In German].
56. BAB. R 49/810. Außenstelle Litzmannstadt, Adolf-Hitler-Straße 119, im Hause der Vomi, 26. Februar 1944, Amt II – Schl./Ro., Anlagen: 2 Entwürfe, Betrifft: Rußlanddeutsche Lehrkräfte, An den Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums, Stabshauptamt – Amt II, z. Hd. v. Herr ORR. Dr. Bethge, Schweiklberg, Post Vilshofen/Ndb. Bl. 8-9. [In German].
57. Eigene Lehrbildungs-Anstalt für die Schwarzmeerdeutschen. *Litzmannstädter Zeitung*. 2. April 1944, № 93. [In German].
58. BAB. R 49/810. Außenstelle Litzmannstadt, Adolf-Hitler-Straße 119, 29. Januar 1944, Amt II – Schl./Ro., Betrifft: Einsatz rußlanddeutscher Umsiedler-Lehrkräfte, Bezug: Ihre Schreiben vom 18., 22. und 27.1.1944, An den Herrn Regierungspräsidenten Abteilung Erziehung und Volksbildung, z. Hd. v. Herrn Regierungsrat Gassmann, Litzmannstadt, Gartenstraße Nr. 15. Bl. 78. [In German].
59. BAB. R 49/810. Außenstelle Litzmannstadt, Adolf-Hitler-Straße 119, im Hause der Vomi, 25. Februar 1944, Amt II – Schl./Ro., Entwurf, Betrifft: Rußlanddeutsche Lehrkräfte, An den Reichsstatthalter des Reichsgaues Wartheland, Beauftragter des Reichskommissars für die Festigung deutschen Volkstums, Posen, Kaiserring 13. Bl. 11. [In German].

60. BAB. R 49/810. Amt II, II – I – 3/1 – 7/17 – Schl/La., Schweiklberg, den 7. Februar 1944, Vermerk für Amt I, Vorgang: Einsatz rußlanddeutscher Lehrer, Albruschat, b. Reichskommissar f. d. F. d. V., Hauptamt Volksdeutsche Mittelstelle, Litzmannstadt, Adolf Hitler Str. 119, zur Kenntnis. Bl. 19. [In German].
61. BAB. R 49/810. Außenstelle Litzmannstadt, Adolf-Hitler-Straße 119, im Hause der Vomi, 25. Februar 1944, Amt II – Al./Ro., Betrifft: Arbeitseinsatz von Umsiedlern im Befehlsbereich des Beauftragten in Kattowitz, Bezug: Dienststreife des Angestellten Herbst vom 15. Bis 23.2.44, An den Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums, Stabshauptamt – Amt II, z. Hd. v. Herr ORR. Dr. Bethge, Schweiklberg, Post Vilshofen/Ndb. Bl. 13-14. [In German].
62. BAB. R 49/2407. Amt II – Dr. B/Er., Litzmannstadt, den 18. April 1944, Besprechung mit DAF-Frontführer Dauher und Sachbearbeiter Albruschat. Bl. 169. [In German].
63. BAB. R 49/1321. Außenstelle Litzmannstadt, Adolf-Hitler-Straße 119, im Hause der Volksd. Mittelstelle, 5. Juli 1944, Amt II – Al./Ro., Betrifft: Arbeitseinsatz von Umsiedlern bei der Deutschen Arbeitsfront, Bauhilfe, Königsberg (Pr.), Bezug: Ihr letztes Fernschreiben vom 28.6.1944, Nr. 243, An Höheren SS- und Polizeiführer Nordost, Beauftragter des Reichskommissars für die Festigung deutschen Volkstums, Königsberg (Pr.), Steindamm 7. Bl. 5. [In German].
64. BAB. R 49/1321. Der Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums, Stabshauptamt, Amt II – Al./Ro., Außenstelle Litzmannstadt, Adolf-Hitler-Straße 119, im Hause der Volksd. Mittelstelle, 1. Juli 1944, Kurfürstendamm 140-142, Fernsprecher: Sammelnummer 97 78 91 u. 96 39 91, Fernschreiben! An den Beauftragten des Reichskommissars für die Festigung deutschen Volkstums, Fulnek (Sudetenland), Schloß, Stabshauptamt, I. A.: Albruschat. Bl. 10. [In German].
65. BAB. R 49/1321. Außenstelle Litzmannstadt, Adolf-Hitler-Straße 119, im Hause der Volksd. Mittelstelle, 1. Juli 1944, Amt II – Al./Ro., Fernschreiben!, An den Höheren SS- und Polizeiführer Main, Beauftragter des RK. f. d. F. d. V., Nürnberg, Ernst v. Rath-Allee 24, Stabshauptamt, I. A.: Albruschat. Bl. 11. [In German].
66. BAB. R 49/2407. Berlin, den 13. Mai 1944, Dr. B/Er., Vermerk über eine Besprechung mit Sturmführer Wrede vom Transportkorps Speer, Vorgang: Einsatz von russlanddeutschen gewerblichen Kräften beim Transportkorps Speer. Bl. 182. [In German].

Martynenko V. The Labor use of German Immigrants from the USSR in the Economy of the Third Reich at the Final Stage of World War II.

The study aims to reveal the mechanism and features of attracting German immigrants from the USSR to labor service in Nazi Germany at the final stage of World War II. The research methodology is based on the principles of historicism and objectivity and a set of special and general scientific methods. Scientific novelty. Based on the involvement of an extensive array of archival documents, for the first time in historiography, an attempt was made to comprehensively illuminate the problem of using the labor of German immigrants from the USSR in the economy of the Third Reich. Conclusions. German refugees were taken out by the decision of the Nazi authorities in 1943-1944. from the occupied regions of the USSR to the homeland of their ancestors, in the conditions of declared total war, they naturally became part of the Third Reich's labor resources. Most of them were concentrated in the agricultural and industrial sectors of the economy. At the same time, the bulk immigrants' movement to the territory of Warthegau was caused not by the objective needs of the region for additional labor but by the geopolitical plans of the Nazi leadership. Attempts by some areas of Germany to make up for the acute shortage of human resources in agriculture at the expense of the refugees who arrived were unsuccessful. Their aspirations were shattered by the inert position of Himmler and his inner circle. They did not want to go beyond the concept of using German settlers and the bureaucratic mechanisms associated with it. Only officials who defended the interests of the German military-industrial complex were able to achieve certain concessions. The majority of Soviet

Germans in the system of social and labor relations in Nazi Germany were reduced mainly to the level of foreign labor, which is especially clearly evidenced by their relationship with employers and living conditions.

Keywords: *Soviet Germans, Germany, agriculture, defense industry, Luftwaffe, The Reich Commissioner for the Consolidation of German Nationhood.*